

Herregården Broløkke på Langeland

Af museumsinspektør Helle Ravn, Langelands Museum

Broløkke er en lille herregård på det sydlige Langeland, smukt omgivet af store træer, allé, bakker og marker. Broløkke har kun været beboet i kortere perioder, sidste gang i 1946, men den har en noget speciel historie, idet den ene af de to eksisterende fløje blev opført i 1758 som elskovsrede af lensgrevens elskerinde.

I 1743 kom Broløkke for første gang i Ahlefeldt-slægtens eje, da den blev købt af Frederik lensgreve Ahlefeldt-Laurvig (1702-73). Året efter solgte han den til præsten i Tranekær, Dines Christian Krag, som var gift med Christine Zumbildt. Præstekonen var ikke fru hvem-som-helst, hun var nemlig lensgrevens mangeårige elskerinde. Efter mandens død i 1749 sad fru Krag som frue på Broløkke, hvor hun opførte hovedbygningen i 1758, hvilket vist ikke har

været helt almindeligt for en præsteenke! I 1774 købte lensgreven Broløkke tilbage fra fru Krag. Det er således lensgrevens elskerinde Christine Krag, der opførte Broløkke, men mon ikke der rent pekuniært stod en lensgreve bag opførelsen?

I de næste 100 år blev Broløkke udelukkende benyttet som lyst- og jagtslot af lensgreverne på Tranekær, men vi ved, at efterfølgeren, den navnkundige Christian Ahlefeldt-Laurvig (1760-1832), kaldet „Generalen“, havde nær tilknytning til stedet, og også han havde en elskerinde på stedet. Da han i 1792 arvede lenet, opholdt han sig i Kiel sammen med sin hustru og datteren Elise. Ganske kort tid efter sendte han følgende brev til Broløkke:

1792 den 3die November.

Til Inspektør Goth

Med allerførste vilde Du tilsende mig to af de beste Malkekøer som findes ved Broelycke. Til at transportere dem herover, kan antages en Bagenkop Baad, som dermed seiler til Egernførde, og saasnart Baadføreren der er ankonmmen skal han Strax tilmelde mig sligt ved Expres Bud, hvorefter jeg lader Kiøerne afhente.....

*Broløkkes smukke facade efter restaureringen.
Foto: Helle Ravn 2008.*

Med første Skibslæilighed, maatte Hans Bays Datter Bodil, som tiene på Broelycke følge med her til Slesvig og medbringe sit Tøy, for at tiene mig her denne Vinter.

Er Skipper Christen Hansen endnu ikke afseglet, kunde hun best følge med ham.

1792 Ahlefeldt

I 1866 overtog arvingen til grevskabet, Christian Ahlefeldt-Laurvig (1849-1917), Broløkke. Han og hans hustru Johanne Wedell-Wedellsborg boede her, til han overtog grevskabet i 1889, hvorefter familien flyttede til Tranekær slot.

Hans søn Frederik Ahlefeldt-Laurvig (1870-1947) – kaldet Frits eller „Teatergreven“ - havde sin barndom på Broløkke, og efter han overtog grevskabet, flyttede han til Lundsgård ved Kerteminde og senere til København. Broløkke blev derefter benyttet en måneds tid hver sommer. Under Anden Verdenskrig benyttede hans svigerinde Broløkke, men siden hendes død i 1946 har stedet stået ubeboet hen.

Derefter overtog hans nevø Kai lensgreve Ahlefeldt-Laurvig (1903-1985) grevskabet. Greve Kai Ahlefeldt-Laurvig havde i mange år beboet Nordenbrogård og forpagtet Broløkke og Nordenbrogård af sin farbror. Efter afslutningen af en større renovering af Tranekær slot blev en del af inventaret fra Broløkke flyttet til Tranekær. I 1966 overtog sønnen greve Ulrik Ahlefeldt-Laurvig (1939-) Broløkke og Nordenbrogård og tog bolig på Nordenbrogård. Hans far havde i 1956 lejet Broløkkens hovedbygning ud til Forsvarets Bygnings-

tjeneste, som blandt andet anvendte bygningen til opbevaring af grej, og i den yngste fløj blev der endda opsat en skydebane!

I forbindelse med et begyndende generationsskifte i 2000 blev Broløkkens bygninger og nærmeste omgivelser udskilt fra den samlede ejendom, og 1. januar 2004 blev bygningskomplekset solgt til direktør Nils Palmqvist, som nu er i gang med en omfattende og særdeles smuk restaurering af stedet.

Bygningshistorie

Broløkkens hovedbygning består af to fløje, hvor den ældste ifølge årstallet i murankrene er opført i 1758, mens den yngre er opført i 1873.

Hvem, der var arkitekt på hovedbygningen, vides ikke, men det er sandsynligt, at det er den slesvigske bygnings- og landskabsarkitekt Georg Dietrich Tschierske (ca. 1715-ca 1770). Han kom til Danmark i 1753 sammen med arkitekt Johann Rosenberg, og begge havde på det tidspunkt bolig og virkeområde i Slesvig-Holsten. I 1740 havde Tschierske stået for et stort haveanlæg ved Rixdorf 10 km. nord for Slesvig.¹

Fra 1754 forestod Tschierske opførelsen af porthuse, havepavillon og længer på Valdemar Slot, og han arbejdede med både bygninger og haveanlæg på flere fynske herregårde, blandt andet på Lundsgaard i 1767. Lundsgaard var på daværende tidspunkt ejet af lensgreve Frederik Ahlefeldt.

Et mere håndgribeligt bevis på, at Tschierske kan være arkitekten bag Broløkke er, at han i 1760 tegnede Overgade 66 i Odense, som også har en pilasterpydet

facade, men hvor Broløkke har joniske pilastre, er de i Overgade doriske. Det er et træk, som ellers ikke ses på fynsk byggeri. Hvorfor der på Broløkke blev valgt jonske søjler, står hen i det uvisse.

Hovedbygningens anden fløj blev opført i 1873 få år efter, at Christian Ahlefeldt-Laurvig og hans hustru Johanne Wedell-Wedellsborg var flyttet ind på stedet (1869). Til- og ombygningen skal ses i lyset af, at Broløkke fungerede som et hjem og ikke blot som en sommer- og jagtbygning, men i lige så høj grad var den også betinget af de gode tider for landbruget.

Der foreligger to tegningsforslag til udvidelse og ombygning, og begge går ud fra en vinkeltilbygning med facade magen til den ældste bygning. Begge forslag er udført af arkitekt August Klein, som på daværende tidspunkt udførte en lang række om- og nybygninger af danske herregårde, ofte i nationalromantisk stil. Klein udførte flere arbejder på lange-landske herregårde og hovedgårde: I 1867-68 blev Faarevejle hovedbygning opført, i 1871-72 kom turen til Frederiksbergs hovedbygning (proprietærgård øst for Humble), i 1872-73 Hov kirke, og i 1886 ombyggede han Tranekær kirke.

I begge forslag til Broløkkens udbygning går Klein ud fra, at hovedtrappen flyttes til hjørnet mellem de to bygninger. På det ene forslag foreslår han indgangspartiet placeret i et nationalromantisk tårn med løgformet kuppel og spir. Begge Kleins forslag er helt i tidens stilblandede ånd, hvor man tager afstand fra klassicismen og tager forbillede i såvel rokoko som gotik. Ingen af disse forslag blev dog gennemført, men hvorledes man

nåede frem til slutresultatet, vides ikke. Hvor greveparret indrettede hjemmet i tidens stil „klunkestilen“, holdt de sig rent bygningsmæssigt – heldigvis kan vi i dag sige – til den oprindelige bygnings rokoko, og Broløkke forblev en arkitektonisk helhed.

Idet hovedindgangen blev placeret i hjørnet mellem de to fløje, opstod der en helt speciel entré med skrå vægge. I entreen blev der placeret to symmetrisk anbragte store skabe, hvor der meget fikst er indbygget madelevator i det ene. Også i dag giver rummets malede landskabsfrise og panelerne straks den besøgende et tidstypisk indtryk af Broløkke.

August Klein var elev af Ferdinand Meldahl og var dermed motiveret for specielt at arbejde med landbrugsbygninger, og det var kendetegnende, at han arbejdede både med den praktiske anvendelse og med det arkitektoniske udtryk.² Klein tegnede også avlsbygningerne på Broløkke. De har en solid, jævn dansk karakter uden tidens nationalromantiske detaljer, og de blev særdeles praktisk indrettet, hvilket blandt andet afspejles i det beløb, de var brandforsikret for. Avlsbygningerne var i 1907 forsikret for 135.000, mens hovedbygningen kun var forsikret for 85.000.³

Som konduktør på enkelte af tegningerne har han antagelig brugt den senere så berømte Thorvald Bindesbøll, idet nogle er signeret TB med en flot, svungen skrift. Bindesbøll var endnu ikke færdig på Akademiet (han brugte over 10 år på studierne), men allerede i 1874 og 1878 tegnede han to herregårde i Skåne, og fra Bindesbøll var 10 år gammel, voksede han op hos arkitekt Vilhelm Klein, som var bror til August Klein.

Broløkkes indretning

I 1869, umiddelbart efter deres bryllup, flyttede arvingen til grevskabet, Tranekær Christian greve Ahlefeldt-Laurvig og hans hustru Johanne baronesse Wedell-Wedellsborg, ind på Broløkke. Bygningen havde stået ubeboet i mange år, og derfor blev stueetagen - den repræsentative del hvor man modtog gæster - komplet nyindrettet med møbler efter tidens mode.

Som det var almindeligt på det tidspunkt, skulle hvert rum have sin egen stemning, og derfor var der en rumindretning med forbillede i flere stilretninger. Den største af stuerne, som ligger helt mod øst med tre vinduesfag, blev indrettet med røde plydsmøbler i ny-rokokostil, og væggene blev beklædt med mørkerødt velourtapet med forgyldte lister. I vinduerne ses glasarbejder i nygotisk stil i imiteret blyindfatning.

Rummet var oplyst af en el-prismekrone, som oprindeligt havde været til levende lys. Denne stues inventar er endnu bevaret med møbler, et væld af nips, forgyldt spejl, fotografier mm. Det er yderst usædvanligt, at en stue er bevaret komplet i omkring 150 år, men det skyldes først og fremmest, at Broløkke fra 1889 stort set stod ubeboet og komplet møbleret frem til 1949, hvor en del af møblementerne blev flyttet til Tranekær, og her har „den røde stue“ stået til nogle år efter, at Preben lensgreve Ahlefeldt-Laurvig flyttede fra slottet. Det er planen, at stuen i restaureret form igen vil blive opstillet på Broløkke. (For yderligere beskrivelse af møbler og møbleringsplan se Clemmensen 1942)

Fire år efter indflytningen blev den ny fløj bygget som en pendant til den allerede eksisterende. I stil-

blandingsperioden blev der søgt tilbage til landenes egen fortid, og i Danmark kom vikingestilen og den oldnordiske stil blandt andet på mode.

I den nye fløj blev den længdegående gang indrettet som jagtrum i den såkaldte vikingestil med udskårne træpaneler i gribedyrsornamentik. Fløjen rummede blandt andet også soveværelse og påklædningsværelser for greveparret med soveværelsesmøblerne fra grevindens udstyr. Møblementet havde til at begynde med stået i den gamle fløjs overetage. Også hele soveværelsets møblement blev i 1949 flyttet med til Tranekær slot, hvor det har fungeret som et af gæsteværelserne.

Der blev ligeledes indrettet herreværelse i den nye fløj i en maskulin, tung og mørk stil. På alle stolene var der skåret Christian Ahlefeldt-Laurvigs monogram med nitakket krone. Møblementet var udført af snedkermester Adolf Rasmussen i Tranekær, som stort set lavede møbler til alle herregårdene på Langeland. Også den store spisestue i salen på Tranekær slot har han fremstillet, og hans fire brødre fik ligeledes hver en sådan spisestue i bryllupsgave af forældrene. På Langeland sagde man ligefrem, at møblerne skulle være lavet af snedkermester Rasmussen.

Efter om- og nybygningen blev malerarbejdet udført af malermester Feldt fra Tranekær, en „slægtning“ til greven. Navnet Feldt er afledt af Ahlefeldt og skyldes, at en af lensgreverne havde en lang række uægteskabelige børn – men det er en helt anden historie! Spisesalens lyse vægmalerier med landskabsmotiver blev udført af kunstmaler Hans Chr. Fischer (1849-1886) omkring 1873 og viser blandt andet et langelandsk motiv.

Et af spisesalens landskabsmalerier før restaureringen. Foto: Helle Ravn, 2008.

I den oprindelige fløj blev der indrettet en lille spise- stue i „renæssancestil“ med et smukt kassetteloft, træpaneler og gyldenlædertapeter. Stuen er stadig intakt, dog uden møblementet, som var lavet af den tyske snedker Woller i Søndebro.

Ved Nationalmuseets undersøgelse af Broløkke i 1941 eksisterede „den blå stue“ endnu. Den var oprindeligt købt til greveparrets lejlighed i Amaliegade, men blev overflyttet til Broløkke i 1888. „Den blå stue“ var indrettet med møbler, som var orientalsk inspireret. På Verdensudstillingen i 1851 i Crystal Palace, London, havde tyrkiske og marokkanske afdelinger vakt enorm interesse, en interesse som meget hurtigt gjorde sig gældende i møbelindretning. Således kom sofaer og pudestole på mode, møbeltyper, som blev indkøbt til „den blå stue“. Denne stue er dog ikke bevaret.

Broløkkens øvrige bygninger

Hovedbygningen ligger uden direkte forbindelse til avlsbygningerne. Der blev plantet en træække, som markerede adskillelsen mellem den del af gårdspladsen, som hørte til hovedbygningen, og den del som var forbeholdt driften. Derved opstod der to gårdspladser – en „mandgård“ og en „fægård“, et træk som er karakteristisk for herregårde, men ikke for samtidens danske bondegårde. I den vestlige sidefløj var der en række gæsteværelser, som blev brugt til de mange jagtgæster. I forlængelse heraf lå herskabsstald, vognport til de mange vogne, kusestue og selekammer.

Som det var almindeligt på herregårde, havde man i en årrække sit eget mejeri med ansatte meyersker. Mejeriet lå i en T-bygning parallelt med den nye fløj af hovedbygningen,⁴ men sammenbygget med en lang længe, hvori der var fodermesterbolig og karlekamre. Bag denne lå en iskælder, hvor man opbevarede isblokke til afkøling af mælken. Mejeribygningen var i drift, indtil greven byggede et mejeri i Tryggelev i 1909.⁵

Hele Broløkkens anlæg før nedrivninger af overflødige længer.

Gårdens ene svinestald lå sammenbygget med fodermesterboligen og parallelt bag denne, lå en anden svinestald. Begge var opført med en høj kampestenssokkel. Grunden til, at disse to bygninger er opført med en meget høj kampestenssokkel og pudsede vægge øverst, kan være arkitektens ønske om at skabe et homogent bygningskompleks. Da køerne blev sat ud i 1956, var der ikke længere brug for hverken mejeribygning, fodermesterbolig eller ishus, og disse er siden revet ned. Samlet set fortæller disse bygninger en historie om landbrugets tilpasninger til markedet, og den viser også, at bygningerne har været af en så god beskaffenhed, at de kunne genanvendes til mange forskelligartede formål.

Mod syd ligger den egentlige avlsgård som et symmetrisk anlæg med tre sammenbyggede længer. I syd rejser den store kostald sig, mens øst- og vestlængerne er lavere. Alt i alt et harmonisk anlæg med kostalden som den centrale og prestigefyldte bygning, som på

Efter en kyndig fældning fremkom parkanlæggets terrassering igen. Foto: Helle Ravn, 2008.

én gang signalerer soliditet og viser, at det er kreaturholdet, som står i centrum for landbruget. Kostalden var bygget efter datidens moderne principper og var blandt andet brandsikret ved hjælp af et lag ler på loftet, hvor der blev opbevaret halm. Vinkelret ud fra kostalden blev der på den nordlige side opført en bred trælade, som blev nedrevet i 2006. I vestlængen lå gårdens smedje og borgerstuen, og længst mod syd – ind mod hestestalden – har der været et karlekammer til staldkarlen og selekammer til arbejdshestene. I bygningerne mod øst har der altid været bolig for gårdens bestyrer eller forvalter, samt fire karlekamre.

Broløkkes park

Parken umiddelbart nord for Broløkkes ældste del af hovedbygningen har i mange år været groet helt til, og kun de færreste langelændere har i dag erindring om, at der har eksisteret et smukt og formfast anlæg.

I de seneste år blev der fældet kraftigt efter en kyndig plan, og derved kunne man pludselig se formen i det gamle anlæg. Nord for anlægget rejser der sig en hatbakke, hvilket har givet de ideelle betingelser for et barokt haveanlæg med flere niveauer. Selv om mange af de gamle træer var forsvundet, blev der fældet, så der opstod et dobbelt alléforløb, så haven derved fik sin oprindelige barokke form. Anlægget var tidligere større, end det er i dag, idet det lå på begge sider af indkørselsvejen og broen ind til Broløkke. Der foreligger ikke egentlige kilder om Broløkkes park og have, men ud fra eksisterende spredte oplysninger og fotografier kan følgende sammenstilles: Parkanlægget

går sandsynligvis tilbage til opførelsen af den ældste del af hovedbygningen, hvilket vil sige 1758. I 1907 beskrives det: „... store have med terrasser anlagt i gammel fransk stil“. ⁶ Symmetrisk ud for 1758-længen lå der mod nord på et let skrånende areal – gravet ind i hatbakken - et parterreanlæg bestående af en snegle-gang eller lille labyrint, som var dannet af lavt klippede buksbomhække. Mellem labyrintens to yderste hække var der lave roser, derefter en grusgang efterfulgt af roser og så fremdeles. I siderne af anlægget lå der mandshøje klippede lindehække, som indrammede parterreanlægget, og midt på hækkene var der en lille passage, antagelig ud til et gruset stiforløb.

For enden af anlægget var der plantet to symmetriske placerede magnolietræer, og bagerst var der en stedsegrøn beplantning, som efter klunketidens mode dannede et farvemæssigt dystert parti, hvilket stemmer overens med hovedbygningens indretning i 1860-erne. Det hele var indrammet af en græsplæne med et snoet stiforløb ind til labyrinten, og i græsset var der to nyreformede rosenbede. Græsset og de snoede stier ind til labyrinten er antagelig tilføjelser fra sidste halvdel af 1800-tallet. På den vestlige side af dette anlæg har der ligeledes gået en grussti, langs hvilken, der har stået en række søjleformede stedsegrønne taks eller thuja, og ud for havestuen var en stor oval

Parkens spiralbede og de blomstrende magnolietræer. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

græsplæne med et rundt midterbed. Græsplænen var omgivet af lave stolper imellem hvilke der var ophængt en kraftig jernkæde. Stolper og kæde var bevokset med vedbend. I vogn- og hestedammen nord for broen var der en lille bro og en lille jolle, og langs dammen gik der en gruset spadseresti, som førte over til den del af parken, der lå syd for broen.

Det synes som om, der er foretaget en gennemgribende foryngelse af havens anlæg i 1870'erne samtidig med den store tilbygning og ombygning af hovedbygningen. Der er blevet plantet klunketidens stemningsgivende og mørke stedsegrønne træer, der er lavet græsplæner, og der er anbragt en tung, buet jernkæde ud for havestuens nedgang til anlægget. Til gengæld er der antagelig ikke blevet foretaget terrænmæssige ændringer.

Parken har tidligere strakt sig syd for broen og indkørslen til Broløkke, og denne del var blevet omlagt i landskabelig stil med store træer, blandt andet en stor rødbyg, og nøddegang, og der var revne grusgange rundt i området. I Generalens tid var der en større køkkenhave på Broløkke. Generalen mente, at grøntsager fra Broløkkens jord smagte bedre end grøntsager fra Tranekær, og derfor sendte han et par gange om ugen en hestevogn fra Tranekær til Broløkke for at hente grøntsager.⁷ Vi kan få en idé om, hvad der blev dyrket, for Generalens kok, C. Jacobsen udgav en kogebog med opskrifter fra Tranekærs køkken. Han brugte blandt andet artiskokker, asparges, agurker, rødløg, selleri, rødbeder, persille og salvie.

På et fotografi fra 1932 ses et drivhus nord for hovedbygningen i samme niveau som buksbomhækkene

i den lille halvcirkelformede plads, hvor der tidligere havde stået nåletræer. I drivhuset groede der vindruer, som i 1950-erne blev plukket og bragt til Tranekær. En medarbejder ved landbruget har fortalt: „Jeg synes, vi har været heroppe og stjæle vindruer. Der var et vindruehus deroppe, men det kunne skovfogeden ikke ret godt lide, vi skulle satan æde mig liste! Alle druerne blev altså ikke leveret til Slottet“. I en årrække blev haveanlægget stadig holdt ved lige, men der var ikke længere ansat gartner, så det var skovens folk, som stod for vedligeholdelsen. Haveanlægget med grusgange og buksbomhække eksisterede stadig i 1970-erne, men blev ikke længere vedligeholdt.

Restaurering af Broløkke

Broløkkens nuværende ejer Nils Palmquist er godt og vel i gang med et meget stort og ambitiøst restaureringsprojekt. Den fredede hovedbygning bliver restaureret på smukkeste vis, og hvor der er brug for konservatorekspertise, anvendes der uddannede konservatorer.

Bygningen var i et slemt – men malerisk – forfald, og der skulle en gennemgribende restaurering til for at den igen kunne benyttes. Der er blevet indrettet et stort køkken i stueetagen og store, lækre værelser og badeværelser i loftetagen, men ellers er den oprindelige ruminddeling bibeholdt. Kavalerfløjen er blevet indrettet, så den som for 200 år siden bruges af jagselskaber, og der er gæsteværelser i lofteetagen. I karlekamrene ved siden af forvalterboligen er der indrettet Bed & Breakfast med fire værelser.

Malerikonservator i arbejde. Foto: Helle Ravn 2008.

Det er planen, at Broløkke skal fungere som et feriecenter med flere forskellige niveauer eller klasser. Hovedbygningen bliver indrettet som et lille luksus-hotel, den tidligere kavalersfløj, nu Sneppehus, er allerede indrettet til jagtselskaber, og en af længerne er indrettet som Bed & Breakfast. Den videre plan er at lave selskabslokale i kostalden, hestestald til gæsternes heste m.m. Under alle omstændigheder er Broløkke et eksempel på en herregårds genanvendelse til nye formål, men med den største respekt for bygninger og stedet.

Litteratur

Ahlefeldt-Laurvig, Ulrik: *Broløkkens ejendoms historie*, 2006 upubliceret.

Bobé, Louis, Gustav Graae, Fr. Jürgensen West: *Danske Len. Grevskaftet Langeland*.

Buttlar, Adrian von & Margita Marion Meyer: *Historische Gärten in Schleswig-Holstein*. 2. Aufl., 1996.

Clemmensen, Tove: Et klunkehjem. Møbelstudier paa Herregården Broløkke, i: *Nationalmuseets Arbejdsmark*, 1942.

la Cour, J.C.B.: *Danske gårde*. 1. samling bind 3. Svendborg Amt, 1907.

Hansen, J.J.: *Større danske landbrug* 3. Svendborg Amt, Langelands søndre Herred, 1930.

Kristensen, Mona: *Bruunshaugen. Gaard No 9, Løkkeby*. Upubliceret, Nordlangelands Lokalarkiv.

Kulturarvsstyrelsen: *Langeland – atlas over byer, bygninger og miljøer*.

Staun, Henrik: *Skove og skovbrug på Langeland*, 2005.

Trap, J.P.: *Danmark. Svendborg Amt*. 5. udgave, 1957.

Weilbachs kunstnerleksikon 4. udgave, 1994.

Noter

- 1 Buttlar & Meyer
- 2 Weilbach
- 3 la Cour
- 4 J. J. Hansen
- 5 Dynamo i dansk elproduktion. Elmuseet 2007
- 6 la Cour
- 7 Ahlefeldt-Laurvig